

IGOR ŻUKOWSKI ▶

Stosunki Polska–Rosja: stan, problemy, nowe możliwości

*Niewiele jest narodów i społeczeństw,
które poznały się tak blisko –
zarówno z dobrej, jak i złej strony,
w wielkości i małości, w pięknym i strasznym.*

A. Kwaśniewski, wykład w MGU im. M. Łomonosowa, 2004 r.

Pole problemowe współczesnych nauk politycznych intensywnie rozszerza się i obejmuje wciąż nowe sfery życia społecznego. Zacieranie się granic między globalną polityką i globalną ekonomiką, między polityką zagraniczną i wewnętrzną państw stawia przed badaczami nowe zadania: od wyjaśniania i prognozowania procesów globalnych po analizę i prognozowanie zachowania się poszczególnych graczy – krajów, korporacji, organizacji międzynarodowych, partii politycznych oraz grup interesów.

Współczesna polityka zagraniczna państwa to wypadkowa działania najróżnorodniejszych narzędzi – od mechanizmów bezpośredniego nacisku, przez metody uzgadniania interesów i rozwiązań kompromisowych, do technik wywierania pośredniego wpływu zarówno na proces podejmowania decyzji, jak i na konkretnych ludzi, biorących udział w opracowaniu i realizacji rozwiązań.

Region Morza Bałtyckiego jest strefą interesów strategicznych Federacji Rosyjskiej, w której to strefie, zestaw możliwych narzędzi realizacji intere-

sów państwa jest istotnie ograniczony. To ograniczenie determinuje charakter ukształtowanego bilansu interesów w regionie Bałtyku: jest oczywiste, że paradygmat siłowy w polityce zagranicznej każdego gracza w tym regionie ani nie jest efektywny, ani perspektywiczny.

Polska jest w pełni konkretnym punktem przyłożenia wysiłków polityki zagranicznej dzisiejszej Rosji. Na przykładzie polskiego kierunku polityki zagranicznej Rosji dobrze widać zarówno mocne, jak również słabe strony, zwycięstwa i przegrane. Państwo polskie w różnych wariantach jego historycznych reinkarnacji (czy to Królestwo Polskie, czy pierwsza Rzeczpospolita, Polska Rzeczpospolita Ludowa) było ważnym graczem w „okołorosyjskiej” przestrzeni geopolitycznej. Główne interesy geopolityczne Polski przez ostatnie stulecia mieściły w sobie zarówno pozyskanie (albo zachowanie – w zależności od okresu dziejowego) kontroli nad szlakami handlowymi (morskimi, rzecznyymi i lądowymi), jak też poszerzenie swojej obecności na wybrzeżu Południowo-Wschodniego Bałtyku i szerzej – w Europie Środkowo-Wschodniej.

Stosunki rosyjsko-polskie mają dawną i złożoną historię, która w zależności od okresu historycznego była badana z różnym natężeniem emocji. Można przywołać cały szereg opinii na temat stosunków między dwoma krajami, wśród których największym kolorytem wyróżnia się i – niestety – odpowiada realiom współczesnego świata, wywodząca się z przeszłości wypowiedź Nikołaja Bierdiajewa – „stary spór w słowiańskiej rodzinie...”.

Punkty przecięcia realiów historyczno-politycznych obejmują wojny domowe i rozbiory Polski, i polski garnizon w Moskwie podczas Smuty w XVII stuleciu, i przymusowe członkostwo Polski w składzie Imperium Rosyjskiego, i Układ Warszawski. Kontrowersyjne kamienie milowe historii stosunków państw – od konkurencji w przestrzeni postradzieckiej do „wojen pamięci”, związanych z tragicznymi wydarzeniami z okresu II wojny światowej, dodatkowo obciąża współczesny, nie zawsze zadowalający, stan stosunków rosyjsko-polskich. Tym niemniej, konieczność badań nad realiami i dziedzictwem historycznym współczesnego państwa polskiego stanowi rękojmię zarówno przełamania przesądów historycznych, jak również fundamentu budowy nowoczesnych politycznych i ekonomicznych stosunków wzajemnych.

Po dramatycznych wydarzeniach z przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku, związanych z demontażem dwubiegunowego geopolitycznego obrazu świata, Polska Rzeczpospolita Ludowa zakończyła istnienie, zaś państwo polskie przeżyło jeszcze jedną reinkarnację polityczną, pojawiając się na mapie świata w postaci Rzeczypospolitej Polskiej (określanej jako „Trzecia Rzeczpospolita”). Nowe państwo polskie proklamowało dążenie do maksymalnego włączenia się do procesu integracji euroatlantyckiej, której ostatecznym celem było członkostwo Polski w strukturach NATO i Wspólnotach Europejskich (po 1993 roku – Unii Europejskiej)¹. Odpowiednio, również „wschodni” kierunek polityki zagranicznej został podporządkowany deklarowanym celom w ramach wszechstronnego rozwoju współpracy z członkami NATO i UE.

Na współczesnym etapie Polska jest jednym z najważniejszych uczestników procesów międzynarodowych w regionie Morza Bałtyckiego i Europy Środkowo-Wschodniej, zapewniając dosyć efektywną realizację interesów swojej polityki zagranicznej w ramach instytucji bloku euroatlantyckiego, oraz – mniej efektywnie – w ramach stosunków z innymi państwami regionu Europy Wschodniej, które do tego bloku nie należą.

Zgodnie z dokumentami programowymi rosyjskiej polityki zagranicznej (Koncepcja polityki zagranicznej FR, Doktryna wojenna FR) oraz oświadczeniami rosyjskiego kierownictwa politycznego polityka zagraniczna podporządkowana jest zadaniom tworzenia warunków dla modernizacji oraz wyprzedzającego rozwoju wewnętrznego i odbudowy statusu wielkiego mocarstwa w kontekście globalnym.

Jest oczywiste, że dzisiejsze rosyjsko-polskie stosunki międzypaństwowe nie są wolne od wpływów globalnych procesów polityki zagranicznej. Relacje te stanowią element szerszej strategii Rosji i Polski w stosunku do świata zewnętrznego w całości oraz UE i NATO w szczególności. Czy możliwe są więc gwałtowne zmiany w rosyjsko-polskich stosunkach międzypaństwowych w tę czy inną stronę, w zależności od rewizji kursu polityki zagranicznej jednej ze stron? Oczywiście nie. **Wszystkie wybory geopolityczne zarówno Rosji, jak i Polski już zostały dokonane i nic nie wskazuje na to, ażeby strony chciały ponownie dokonać wyboru.**

¹ И.И. Жуковский, *Балтийский вектор внешней политики современной Польши*, „Космополис” М.Ж 2008, nr 2 (21), s. 159.

Z jednej strony, trwające procesy rewizji konfrontacyjnej retoryki pomiędzy wielkimi graczami w szerokim kontekście międzynarodowym dotyczą bezpośrednio dwustronnego oddziaływania na siebie Rosji i państw NATO oraz UE, w tym również rosyjsko-polskiego dialogu w zakresie polityki zagranicznej w jego pozytywnym wymiarze. Z drugiej zaś, współczesna tendencja do kularowego podejmowania kluczowych decyzji, związanych z ingerencją wielkich mocarstw do procesów wymuszania pokoju oraz stabilizacji w poszczególnych regionach zbytnio przypomina Metternichowską koncepcję rodem z XIX wieku w jej klasycznym rozumieniu: *jedynie koncert wielkich mocarstw, gotowych do użycia siły, jest zdolny do zapewnienia utrzymania możliwego do przyjęcia porządku.*

Lokowanie rosyjsko-polskich stosunków międzypaństwowych w szerszym, globalnym kontekście, **rodzi sprzeczność systemową**, którą napotykamy przy próbie postawienia „starego sporu Słowian między sobą” w możliwej do przyjęcia postaci: **nierównoznaczności i nierównoważności.**

Dla rosyjskiej polityki zagranicznej Polska jako uczestnik procesów międzynarodowych jest ważnym graczem, jednak nie kluczowym. Dla Polski „duży wschodni sąsiad” jest jednym z najważniejszych czynników zarówno kursu polityki zagranicznej, jak i procesu polityki wewnętrznej: badania wskazują, że strategie polityczne relewantnych graczy polskiej sceny politycznej i polityka wschodnia, której centralnym ogniwem jest Rosja, oraz zachowanie się Rosji w strefie interesów geopolitycznych Polski zawsze są poważnym bodźcem kampanii parlamentarnych i prezydenckich.

Rosja i Polska często mają odmienne interesy w polityce zagranicznej, między innymi istnieje strefa bezpośredniej artykulacji i zderzenia takich interesów – Białoruś, Ukraina, szereg przyległych terytoriów Bałto-Czarnomorza, które stanowią przedmiot konkurencji ze strony Moskwy i Warszawy w różnych historycznych reinkarnacjach.

Ani Polska, ani Rosja nie są gotowe do rezygnacji ze swoich interesów geopolitycznych i ekonomicznych, które często nie tylko drażnią sąsiada i stawiają w niezręcznej sytuacji przedstawicieli ministerstwa spraw zagranicznych, ale również są bezpośrednio sprzeczne.

Jednak jest jedna sfera, w której niepodobna wymienić żadnych sprzeczności między Polską i Rosją jako państwami, między społecznościami zawodowymi, między obywatelami – to współpraca akademicka.

W Komunikacie o wynikach pracy posiedzenia Grupy do Spraw Trudnych, które odbyło się w Warszawie 12–14 czerwca 2008 roku wskazano m.in.: „W dyskusji na temat mandatu i nowych zadań Grupy odnotowano, że w ostatnich latach stosunki polityczne, społeczne oraz między środowiskami naukowymi obu krajów nie odpowiadały oczekiwaniom opinii publicznej w Polsce i w Rosji”.

Tak więc w opinii zespołu wpływowych ekspertów rosyjskich i polskich oraz przedstawicieli społeczności akademickiej znalazła potwierdzenie teza, iż rządy obu krajów złożyły szeroki kontekst stosunków dwustronnych w ofercie interesom „wielkiej gry geopolitycznej”.

Właśnie dysproporcja między realną intensywnością kontaktów dwustronnych o charakterze niepolitycznym między obywatelami Rosji i Polski (biznes, kultura, edukacja i nauka, sport, turystyka itd.) a mechanizmami politycznej kontroli i równowagi w stosunkach na poziomie międzypaństwowym, wyartykułowało społeczne zapotrzebowanie na poprawę stosunków politycznych między obu krajami. Innymi słowy – zapotrzebowanie na poprawę stosunków dwustronnych na poziomie państw zostało wyartykułowane na poziomie obywatelskim, niepolitycznym.

W przywołanym Komunikacie stwierdzono następująco: „Jednym z istotnych celów działania Grupy jest oczyszczanie drogi i usuwanie przeszkód w procesie podejmowania decyzji na najwyższym szczeblu, które stworzą trwały fundament partnerskich stosunków opartych na prawdzie i wzajemnym szacunku”.

Społeczność akademicka i ekspercka w każdym kraju jest bardzo ważnym translatozem pamięci narodowej, twórcą wiedzy eksperckiej i powszechnej, która następnie powielana jest w podręcznikach, środkach masowego przekazu, odtwarzana w kulturze masowej i elitarnej, mnożona w formacie sieciowym portali społecznościowych i tematycznych forach w Internecie.

Społeczność akademicka, której misją jest edukowanie społeczeństwa, stawia sobie za zadanie tworzenie i upowszechnianie wiedzy o świecie zewnętrznym. Już od czasów Waltera Lippmanna i jego rozmyślań o stereotypach i ich strukturze, jedynym znanym narzędziem w walce ze stereotypami i przesądami jest obiektywna wiedza. I tu upatrujemy miejsce

i misję *uniwersytetu* w ogóle jako instytucji społecznej, a BUF im. I. Kanta w szczególności.

Ważną misją społeczności akademickiej jest walka z mitami historycznymi i otwartymi manipulacjami historią – prowadzonymi w interesie państw, poszczególnych opcji politycznych i poszczególnych działaczy.

W tym kontekście warto odnotować znaczenie pracy Wspólnej Rosyjsko-Polskiej Grupy do Spraw Trudnych i osobisty wkład współprzewodniczących Grupy: ze strony rosyjskiej prof. Anatolija Wasiliewicza Torkunowa oraz prof. Adama Daniela Rotfelda z polskiej strony. Na osobne wspomnienie zasługuje Andrzej Przewoźnik, który swoją służbą historii na zawsze zapisał swoje imię na stronicach stosunków polsko-rosyjskich.

Dnia 28 października 2010 r. współprzewodniczący Grupy A.W. Torkunow i A. Rotfeld zostali uhonorowani dyplomem „Za wybitne zasługi w dziele umacniania wzajemnego zrozumienia i zbliżenia społeczeństwa rosyjskiego i polskiego”.

W toku prac Grupy zostały przygotowane dwie książki i obydwie wydane w języku rosyjskim i polskim:

- *Białe plamy – Czarne plamy. Sprawy trudne w relacjach polsko-rosyjskich (1918–2008)*. PISM. Warszawa 2010, ss. 907.
- *Kryzys 1939 roku w interpretacjach polskich i rosyjskich historyków*. PISM. Warszawa. 2009, ss. 479.

Obwód kaliningradzki to jedyny region Rosji graniczący z Rzeczpospolitą Polską. Bałtycki Uniwersytet Federalny imienia Immanuela Kanta w Kaliningradzie jest jedynym klasycznym uniwersytetem w regionie i jednym z niewielu rosyjskich ośrodków naukowo-edukacyjnych nastawionych na badanie i poszerzanie obecności rosyjskiego wykształcenia w rejonie Bałtyku. Mając na uwadze wzrastające zainteresowanie polską polityką zagraniczną i uznając poważną rolę Rzeczypospolitej Polskiej nie tylko w kontekście regionalnym, ale i w przestrzeni całej Unii Europejskiej, w BUF im. I. Kanta podjęto się przygotowania koncepcji działalności Ośrodka Studiów Polskich, widzianej w tradycjach badań interdyscyplinarnych².

² W amerykańskiej tradycji badawczej stosowany jest złożony termin, opisujący interdyscyplinarne badania regionoznawcze „area studies”.

BUF im. Immanuela Kanta jest dzisiaj znaczącą placówką akademicką Rosji, na bazie której dyskutowane są rosyjsko-polskie relacje w sferze edukacji i nauki. Z udziałem naszych partnerów, do których zaliczamy czołowe polskie uniwersytety, realizowane są duże międzynarodowe projekty edukacyjne i badawcze, między innymi projekty badań nad wymianą przygraniczną, planowaniem krajobrazu i rozwoju współdziałania kompleksu transportowego Rosji i Polski.

Jako głównych partnerów BUF im. I. Kanta należy wymienić Uniwersytet Gdański, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Uniwersytet Warszawski i krakowski UJ, Akademię Humanistyczną im. Aleksandra Geysztora w Pułtusku.

Od siedmiu lat w BUF im. I. Kanta odbywa się regionalny konkurs języka polskiego. Z czasem stał się jednym ze znaczących wydarzeń współczesnej współpracy polsko-rosyjskiej w sferze kultury. Na przykładzie tego konkursu rzeczywiście można się przekonać, że znajomość języka swojego sąsiada jest czynnikiem rozwoju kontaktów między obu krajami. „Dyktando” organizowane jest przy wsparciu Konsulatu Generalnego RP w Kaliningradzie.

Wykorzystując sukces nowego formatu w rosyjskiej edukacji, w 2007 roku w Gdańsku odbył się pierwszy konkurs języka rosyjskiego dla uczniów starszych klas województwa pomorskiego. Projekt wsparły Rosyjski Ośrodek Nauki i Kultury w Gdańsku, Konsulat Generalny FR w Gdańsku oraz Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Gdańskiego.

Od 2008 roku konkurs odbywa się corocznie. Rozszerza się geografia uczestnictwa w konkursie języka rosyjskiego – w 2008 roku odbył się również w Toruniu w 2010 roku dołączył się Poznań, w czym pomocna okazała się inicjatywa Konsulatu Generalnego w Poznaniu.

W ramach prezentacji obwodu kaliningradzkiego w województwie warmińsko-mazurskim w marcu 2011 roku pierwsze rosyjskie dyktando odbyło się w Olsztynie, w partnerskim uniwersytecie BUF.

W BUF im. I. Kanta odbywają się specjalistyczne wykłady, poświęcone historii, kulturze i współczesnej polityce Polski, między innymi na katedrze politologii i socjologii prowadzone jest specjalistyczne seminarium „Ustrój partyjno-polityczny współczesnej Polski”. Wykładowcy katedry fi-

lologii słowiańskiej i klasycznej są autorami unikalnych metodyk i programów kształcenia w zakresie języka polskiego.

Na osobne odnotowanie zasługuje blok przedsięwzięć w zakresie studiów nad pamięcią historyczną społeczeństwa rosyjskiego i polskiego, zwrócenia uwagi na wydarzenia wspólnej historii, które pozwalają częściej patrzeć na sąsiada jako na przyjaciela i partnera. Od 2009 roku wspólnie ze studentami Akademii Humanistycznej w Pułtusku otaczamy opieką memoriał żołnierzy radzieckich, poległych podczas II wojny światowej.

Summa summarum:

Niezależnie od oczywistych kontrowersji w polityce zagranicznej oraz w interesach, społeczeństwa – mieszkańcy Polski i Rosji sygnalizują potrzebę poprawy relacji między Polską i Rosją na poziomie państwowym.

W czasie retoryki konfrontacyjnej społeczności akademickie były siłą napędową rozwoju kontaktów między społeczeństwami obu krajów.

BUF im. I. Kanta odgrywa ważną rolę komunikatora w relacjach rosyjsko-polskich, wychodząc poza ramy kształcenia i nauki na obszar aktywności społecznej i obywatelskiej z pożytkiem dla relacji polsko-rosyjskich we wszystkich ich przejawach.